

РОЗДІЛ II. ФУНКЦІОНАЛЬНА ВЗАЄМОДІЯ СУДІВ СИСТЕМИ СУДОУСТРОЮ ТА КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

2.1. КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС ВЕРХОВНОГО СУДУ ЯК СУДУ ПРАВА, ЩО ЗАБЕЗПЕЧУЄ СТАЛІСТЬ ТА ЄДНІСТЬ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ

Конституційно-правовий статус Верховного Суду характеризується тим, що він є найвищим судом у системі судоустрою України, який забезпечує сталість, тобто визначає порядок застосування правової норми, та єдність судової практики, тобто забезпечує перегляд рішень судів першої та апеляційної інстанції, які не відповідають сформованим правовим позиціям (висновкам) Верховного Суду (виправляє помилки, допущені судами попередніх інстанцій), а також, у випадку наявності неузгоджених правових позицій (висновків) Верховного Суду, забезпечує їх єдність, зокрема, шляхом відступу^{1 2}.

Важливо, що 8 лютого 2020 року набув чинності Закон України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України щодо вдосконалення порядку розгляду судових справ» від 15 січня 2020 року³, яким,

¹ Берназюк Я.О. Співвідношення необхідності забезпечення єдності судової практики та відступу від правових позицій Верховного Суду (на прикладі вирішення публічно-правових спорів). *Судово-юридична газета*. 2020. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/zmi/986409/>.

² Берназюк Я.О. Особливості забезпечення єдності судової практики та відступу від правових позицій Верховного Суду (на прикладі вирішення публічно-правових спорів). *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка*. 2020. Вип. 2(90). С. 77-89.

³ Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України щодо вдосконалення порядку розгляду судових справ: Закон України від 15 січня 2020 року № 460-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/460-20#n232>.

зокрема, ст. 328 Кодексу адміністративного судочинства України (КАС України) доповнено новими «процесуальними фільтрами» та уточнено перелік підстав, за наявності яких суд касаційної інстанції відкриває провадження в адміністративній справі.

У пояснювальній записці до проекту зазначеного Закону сказано, що Верховний Суд – виконує функцію «суду права», який розглядає спори, що мають найважливіше (принципове) значення для суспільства та держави, та не є «судом фактів», а отже, у касаційному порядку підлягає розгляду справа за касаційною скаргою, що стосується питання права, яке має фундаментальне значення для формування єдиної правозастосовчої практики¹.

Для прикладу, протягом 2021 року Касаційний адміністративний суд у складі Верховного Суду (далі – Касаційний адміністративний суд або Верховний Суд) відкрив 7510 касаційний проваджень (розглянув, з урахуванням залишків минулих років, 10866 справ) та виніс 24781 ухвалу про відмову у відкритті касаційного провадження; таким чином, було прийнято до касаційного перегляду лише 24,2% (менше ¼) від правильно оформлених касаційних скарг. У 2020 році Суд відкрив 6966 касаційних проваджень (розглянув 16084 справи) та виніс 20391 ухвалу про відмову у відкритті касаційного провадження; у 2019 році Суд відкрив 32685 касаційних проваджень (розглянув 45076 справ) та виніс 38433 ухвали про відмову у відкритті касаційного провадження.

Слід звернути увагу на те, що у Стратегії розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021 – 2023 роки, затверджені Указом Президента України №231/2021 від 11 червня 2021 року, вказано на неефективність існуючих процесуальних механізмів касаційного оскарження та формування єдиної судової практики в застосуванні закону судами України, а також заплановано посилення функціональної та процесуальної спроможності Верховного Суду з метою забезпечення єдності застосування норм матеріального та процесуального права судами

¹ Пояснювальна записка до проекту Закону «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України щодо удосконалення перегляду судових рішень в апеляційному та касаційному порядку» реєстр. № 2314 від 25.10.2019. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=2314&skl=10.

різних юрисдикцій, зокрема, шляхом визначення процесуального механізму забезпечення Верховним Судом єдності судової практики у справах, які не підлягають касаційному оскарженню¹.

Водночас на практиці застосування «процесуальних фільтрів» обумовлює виникнення деяких проблемних питань, зокрема, одним з них є співвідношення необхідності дотримання Верховним Судом процесуальних обмежень за умови відкриття касаційного провадження та одночасному виконанні основного завдання щодо формування та забезпечення єдності судової практики.

Новий конституційний статус Верховного Суду передбачає, що він менше відповідає за дотримання принципу законності як невід'ємної складової верховенства права (це завдання лежить, головним чином, на судах першої та апеляційної інстанції), але під час касаційного (третього) перегляду, максимально дотримуючись принципів правової визначеності та легітимних очікувань (не порушуючи право особи, яка отримала на свою користь рішення суду апеляційної інстанції), фактично тлумачить (деталізує) законодавство (формує судову практику), щоб у майбутньому суди першої та апеляційної інстанції ще якісніше гарантували дотримання зазначеного принципу.

Важливо, що оперативно сформована судова практика Верховного Суду та її безумовне врахування судами першої та апеляційної інстанцій у процесі вирішення конкретної справи, фактично, виключають необхідність виконання судом касаційної інстанції функції забезпечення єдності судової практики (виправлення помилок, допущених судами попередніх інстанцій).

Тобто кількість справ, які розглядаються Верховним Судом, безпосередньо впливає на якість виконання ним основного завдання (збільшення навантаження на суд касаційної інстанції об'єктивно зменшує якість судових рішень і, навпаки, вимога до покращення якості – потребує посилення застосування «процесуальних фільтрів»), а тому лише пошук оптимального співвідношення вимог до роботи Верховного Суду дозволить досягнути окреслених цілей.

¹ Стратегія розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021 - 2023 роки, затверджена Указом Президента України № 231/2021 від 11 червня 2021 року. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/2312021-39137>.

Також варто врахувати, що Касаційний адміністративний суд додатково до справ, що переглядаються у касаційній інстанції, розглядає відповідно до КАС України низку категорій справ як суд першої інстанції (у 2021 році надійшло 534 позовні заяви), як суд, що розглядає зразкові справи (у 2021 році відповідно до ст. 290 КАС України надійшло 18 подань про розгляд типових справ як зразкових), а також як суд апеляційної інстанції (у 2021 році надійшло 38 апеляційних скарг, зокрема, відповідно до ст. 267 КАС України справи про примусове відчуження земельної ділянки, інших об'єктів нерухомого майна, що на ній розміщені, з мотивів суспільної необхідності).

З конституційно-правовим статусом Верховного Суду безпосередньо пов'язані такі питання правосуддя як: доступ до суду, оскарження (перегляд) судового рішення, касаційний (третій) перегляд, процесуальний фільтр, малозначуща справа (справа незначної складності), спрощене позовне провадження, правова позиція (висновок) та практика Верховного Суду, прецедент (суддівська правотворчість), відступ від правової позиції, подібні правовідносини, принцип законності, правова визначеність, легітимні очікування, довіра до суду, а також особливості судової гілки влади у системі стримувань і противаг.

Вирішення зазначених прикладних проблем потребує проведення наукового дослідження окремих аспектів та особливостей конституційно-правового статусу Верховного Суду як суду права, що забезпечує сталість та єдність судової практики.

Прийнято вважати, що касація (лат. *cassatio* «скасування») – це перевірка судом третьої інстанції законності та обґрунтованості рішень суду, що набрали законної сили (тобто пройшли стадію апеляції). Сучасна касація зародилася і з часом остаточно сформувалася у Франції (у XVI столітті було запроваджено спеціальну скаргу Королівської ради на фр. «*contrariétés et nullités*» (укр. суперечливість і недійсність, нікчемність) судових рішень. У Радянському Союзі та Україні до «малої судової реформи» 2001 р. касацією називалося те, що зараз відоме як апеляція, а Верховний Суд України переглядав рішення в порядку нагляду¹.

¹ Поняття «касація» (судочинство). URL: [https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D0%B0%D1%81%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F_\(%D1%81%D1%83%D0%B4%D0%BE%D1%87%D0%B8%D0%BD%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%BE\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D0%B0%D1%81%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F_(%D1%81%D1%83%D0%B4%D0%BE%D1%87%D0%B8%D0%BD%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%BE)).

На сьогодні статтями 24 та 327 КАС України встановлено, що Верховний Суд переглядає судові рішення місцевих та апеляційних адміністративних судів у касаційному порядку як суд касаційної інстанції¹.

Касаційний (третій) перегляд дозволяє Верховному Суду повною мірою гарантувати дотримання імперативних вимог ч. 5 ст. 242 КАС України, згідно з якими, обираючи та застосовуючи норми права до спірних правовідносин, суд враховує висновки щодо застосування норм права, викладені в постановках Верховного Суду.

Важливо звернути увагу на те, що касаційний (третій) перегляд об'єктивно містить в собі деякі неминучі «конфліктні моменти» у формі різних поглядів з боку позивача та відповідача в частині доцільності ще одного перегляду судового рішення, яке вже набрало законної сили та є обов'язковим для виконання: (1) вирішення спору швидко чи більш якісно; (2) надання переваги принципу правової визначеності та легітимних очікувань чи принципу законності.

Водночас, незважаючи на те, що процедура перегляду судових рішень чітко визначена у процесуальному законодавстві України, у наукових колах триває дискусія про компетенцію (повноваження) Верховного Суду, зокрема, про відмежування завдань, що впливають з перегляду, від завдань, що впливають з розгляду справ (через призму підстав звернення до суду першої інстанції та підстав звернення до суду вищих інстанцій)².

Так, деякі науковці зауважують, що останні тенденції нормативно-правового регулювання національної моделі касаційного оскарження свідчать про перехід на конституційному рівні до моделі обмеженої касації, що реалізується за допомогою введення низки процесуальних фільтрів з метою підвищення ефективності касаційного перегляду. Якщо раніше ст. 129 Конституції України передбачала як одну із засад судочинства забезпечення апеляційного та касаційного перегляду судових

¹ Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України від 06.07.2005 № 2747-IV в ред. Закону від 03.10.2017 № 2147-VIII. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2747-15>.

² Луспенік Д.Д. Завдання Верховного Суду як суду касаційної інстанції. *Судово-юридична газета*. 2018. URL: <https://sud.ua/ru/news/sud-info/130875-zavdannya-verkhovnogo-sudu-yak-sudu-kasatsiynoyi-instantsiyi>.

рішень, то наразі вона гарантує забезпечення права на апеляційний перегляд справи та у визначених законом випадках – на касаційне оскарження судового рішення¹.

Як зазначає з цього приводу Д. Луспеник, фільтри касаційного перегляду – це обов’язковий елемент самообмеження юрисдикції Верховного Суду, інакше суд касаційної інстанції як екстраординарна стадія процесу перетвориться на ординарну (звичайну) процесуальну діяльність. Крім того, на думку науковця, касаційні фільтри повинні допомагати, а не перешкоджати, виконувати основне завдання судочинства – ефективний захист порушених прав і одночасно забезпечити доступ до правосуддя, а право на подачу і розгляд касаційної скарги це і є тим самим доступом до суду².

На початку 2021 року посли країн G7 (Франції, Сполучених Штатів, Великої Британії, Німеччини, Японії, Італії та Канади) оприлюднили документ за назвою «Дорожня карта судової та антикорупційної реформ», в якому було викладено спільне бачення міжнародних партнерів України пріоритетів, які можуть дозволити ефективно зміцнити судову систему. Серед таких реформ, які стосуються Верховного Суду, зокрема, рекомендовано створення додаткових фільтрів для обмеження юрисдикції Верховного Суду з одночасним переглядом порядку розгляду резонансних адміністративних справ за позовами проти державних органів влади відповідно до зобов’язань перед МВФ включно з віднесенням таких справ до юрисдикції Верховного Суду (або створенням нового спеціалізованого адміністративного суду, судді якого добиратимуться шляхом проведення відкритого конкурсу за критеріями професійної придатності з ефективною участю міжнародних експертів); звернуто увагу на доцільність об’єднання Верховного Суду України з Верховним Судом, а також перегляд чинної структури Верховного Суду з метою об’єднання

¹ Луспеник Д.Д. Система перегляду судових рішень у цивільному судочинстві: відповідність міжнародним стандартам та ефективність. *Судово-юридична газета*. 2019. URL: <https://sud.ua/ru/news/blog/145015-sistema-pereglyadu-sudovikh-rishen-u-tsvivilnomu-sudochinstvi-vidpovidnist-mizhnarodnim-standartam-ta-efektivnist-fd3c67>.

² Луспеник Д.Д. Касаційні фільтри у цивільних справах: проблемні питання судового правотлумачення та правозастосування. *Судово-юридична газета*. 2020. URL: <https://sud.ua/ru/news/blog/171319-kasatsiyini-filtri-u-tsvivilnikh-spravakh-problemni-pitannya-sudovogo-pravotlumachennya-ta-pravozastosuvannya>.

чотирьох окремих касаційних судів і Великої Палати в єдиний Верховний Суд зі спеціалізованими палатами¹.

Слід зазначити, що запровадження «процесуальних фільтрів» сприяє розвантаженню судів касаційної інстанції, що дає змогу Верховному Суду виконувати властиву йому функцію суду права. Високе навантаження на суддів Верховного Суду обговорюється багатьма науковцями. Так, за даними, що містяться в Єдиному державному реєстрі судових рішень, у 2021 році суддями Верховного Суду до реєстру внесено більше 34 тис. постанов, якими закінчено касаційний перегляд справ. Для порівняння, Верховний Суд Великої Британії (12 суддів) розглядає за рік, орієнтовно, 76 справ; Верховний Суд США (9 суддів) – 69 справ; Верховний Суд Канади (9 суддів) – 70 справ; Європейський Суд з прав людини (49 суддів) – 1900 справ².

У цьому контексті слід згадати І. Черногооренка, який звернув увагу на те, що наразі розвиток практики ЄСПЛ можна охарактеризувати як перехід від «матеріального» до «процедурного» впровадження Конвенції, оскільки практика цього Суду, вироблена десятиліттями, сформована та у 95 відсотків застосовується ЄСПЛ під час розгляду нових справ³.

Як вважає А. Калараш, касаційні фільтри у Верховному Суді покликані забезпечити баланс між захистом прав громадян та ефективною роботою Верховного Суду як найвищої судової інстанції України, оскільки їх застосування відіграє позитивну роль у забезпеченні ефективності касаційного провадження, сприяє підвищенню авторитету ВС як найвищої судової інстанції в Україні, що здійснює екстраординарний перегляд справ стосовно найбільш важливих правових питань під час захисту прав громадян. Застосування цих фільтрів допомагає ВС ставати джерелом формування нових правових позицій, швидко реагувати на помилки законодавця. Як із точки зору теорії, так

¹ Дорожня карта G7 судової та антикорупційної реформ в Україні має відмінності, які раніше не зустрічалися в подібних документах. URL: <https://zn.ua/ukr/POLITICS/dorozhnja-karta-g7-sudovoji-ta-antikoruptionsijnoi-reform-v-ukrajini-maje-vidminnosti-jaki-ranishe-ne-zustrichalisja-v-podibnikh-dokumentakh.html>.

² Адамська-Галлант А. Апеляції та відбір справ Верховними Суди – європейський підхід. Програма із застосування прецеденту. К., 2017. 31 с.

³ Черногооренко І. Ера трансформації Європейського суду з прав людини: погляд з середини. *Судово-юридична газета*. 2020. URL: <https://sud.ua/ru/news/blog/155735-era-transformatsiyi-yevropeyskogo-sudu-z-prav-lyudini-poglyad-z-seredini>.

і в практичному аспекті, касаційне провадження становить собою найвищу процесуальну гарантію дотримання права на справедливий та ефективний суд¹.

Отже, запровадження в Україні «процесуальних фільтрів» та їх застосування під час відкриття касаційного провадження в цілому відповідає світовій практиці та є необхідним з огляду на те, що це сприяє «розвантаженню» суду касаційної інстанції, однак для того, щоб такі процесуальні обмеження виконували свої завдання та були ефективними, Верховний Суд як суд касаційної інстанції повинен зважено підходити до їх застосування.

Так, ч. 4 ст. 328 КАС України регламентовано, що підставами касаційного перегляду судових рішень є, зокрема, такі випадки:

1) суд апеляційної інстанції в оскаржуваному судовому рішенні застосував норму права без урахування висновку щодо застосування норми права у подібних правовідносинах, викладеного у постанові Верховного Суду, крім випадку наявності постанови Верховного Суду про відступлення від такого висновку;

2) скажник вмотивовано обґрунтував необхідність відступлення від висновку щодо застосування норми права у подібних правовідносинах, викладеного у постанові Верховного Суду та застосованого судом апеляційної інстанції в оскаржуваному судовому рішенні;

3) відсутній висновок Верховного Суду щодо питання застосування норми права у подібних правовідносинах.

На думку уже згаданого А. Калараша, ці обмеження змушують докладно аналізувати висновки Верховного Суду з метою вирішення питання про подання касаційної скарги. Такий аналіз потребує часу, однак, як наслідок, касаційні скарги, а відповідно, і рішення Верховного Суду стають більш структурованими та зрозумілими. Фільтри дисциплінують скажників. Тепер формальна касаційна скарга не приймається судом. Треба не лише навести підстави для касаційного оскарження, а й дати їм належне обґрунтування. Цього вимагає принцип диспозитивності судочинства. Існує проблема відсутності централізованої систематизації висновків Верховного Суду, яка б дала змогу здійснити якісний пошук:

¹ Калараш А.А. Без касаційних фільтрів не може бути належного правосуддя, до якого ми прагнемо, – оперативного та якісного. URL: <https://pravo.ua/andrii-kalarash-suddia-ktss-vs-bez-kasatsiinykh-filtriv-ne-mozhe-buty-nalezho-pravosuddia-do-iaoho-my-prahnemo-operatyvnoho-ta-iaakisnoho/>.

практики в цілому, прецедентів, правових висновків Верховного Суду. Якісний пошук та аналіз правових висновків Верховного Суду є ускладненим завданням для правників, не кажучи вже про громадян, які не мають юридичної освіти¹.

Крім того, ст. 333 КАС України підставою для відмови суду касаційної інстанції у відкритті провадження визначено, зокрема, випадок, за якого Верховний Суд уже викладав у своїй постанові висновок щодо питання застосування норми права у подібних правовідносинах, і суд апеляційної інстанції переглянув судові рішення відповідно до такого висновку (крім випадку наявності постанови Верховного Суду про відступлення від такого висновку або коли Верховний Суд вважатиме за необхідне відступити від висновку щодо застосування норми права у подібних правовідносинах)².

У ст. 339 КАС України підставою для закриття касаційного провадження передбачено, зокрема, випадки, за яких після відкриття такого провадження виявилось, що Верховний Суд у своїй постанові вже викладав висновок щодо питання застосування норми права у подібних правовідносинах, порушеного в касаційній скарзі, або відступив від свого висновку щодо застосування норми права, наявність якого стала підставою для відкриття касаційного провадження, і суд апеляційної інстанції переглянув судові рішення відповідно до такого висновку (крім випадку, коли Верховний Суд вважає за необхідне відступити від такого висновку); після відкриття касаційного провадження судом встановлено, що висновок щодо застосування норми права, який викладений у постанові Верховного Суду та на який посилався скажник у касаційній скарзі, стосується правовідносин, які не є подібними³.

¹ Калараш А.А. Без касаційних фільтрів не може бути належного правосуддя, до якого ми прагнемо, – оперативного та якісного. URL: <https://pravo.ua/andrii-kalarash-suddia-ktss-vs-bez-kasatsiinykh-filtriv-ne-mozhe-buty-naleznoho-pravosuddia-do-iaoho-my-prahnemo-operatyvnoho-ta-iakisnoho/>.

² Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України від 06.07.2005 № 2747-IV в ред. Закону від 03.10.2017 № 2147-VIII. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2747-15>.

³ Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України від 06.07.2005 № 2747-IV в ред. Закону від 03.10.2017 № 2147-VIII. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2747-15>.

Таким чином, переглядаючи справу в касаційному порядку, Верховний Суд, головним чином, виконує функцію «суду права», що розглядає спори, які мають найважливіше (фундаментальне, принципове) значення для суспільства та держави. Тим самим Верховний Суд за допомогою загальної правозастосовчої діяльності дозволяє досягнути індивідуального блага з урахуванням того, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю.

Згідно з імперативними вимогами статті 13 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та статті 242 КАС України висновки щодо застосування норм права, викладені у постановах Верховного Суду, є обов'язковими для всіх суб'єктів владних повноважень, які застосовують у своїй діяльності нормативно-правовий акт, що містить відповідну норму права; вибираючи і застосовуючи норми права до спірних правовідносин, суд враховує висновки щодо застосування норм права, викладені в постановах Верховного Суду; органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи не можуть приймати рішення, які скасовують судові рішення або зупиняють їх виконання.

Такий визначений законодавцем підхід до роботи Верховного Суду (формування в окремих справах конкретних правових висновків, що є обов'язковим для всіх судів та суб'єктів владних повноважень) є особливо актуальним у світлі положень частини п'ятої статті 125 Конституції України, згідно з якою адміністративні суди діють з метою захисту прав, свобод та інтересів особи у сфері публічно-правових відносин.

Для прикладу, згідно з ухвалою Верховного Суду від 22 жовтня 2021 року у справі № 240/20277/20 було задоволено клопотання позивача про закриття касаційного провадження, що було відкрито за касаційною скаргою Головного управління Пенсійного фонду України (далі також – ГУ ПФУ, відповідач), у справі за позовом фізичної особи (далі також – позивач) до ГУ ПФУ про визнання протиправним та скасування рішення, зобов'язання вчинити дії.

Відкриваючи касаційне провадження у цій справі, Верховний Суд зазначив, що у цій правовій ситуації наявні обставини, наведені у пункті 1 частини четвертої статті 328 КАС України (неправильне застосування судом норм матеріального права чи порушення

норм процесуального права у разі, якщо суд апеляційної інстанції в оскаржуваному судовому рішенні застосував норму права без урахування висновку щодо застосування норми права у подібних правовідносинах, викладеного у постанові Верховного Суду, крім випадку наявності постанови Верховного Суду про відступлення від такого висновку). Водночас посилань на інші обставини, які могли б слугувати підставою для відкриття касаційного провадження, касаційна скарга не містила.

Зокрема, скаржник на обґрунтування вимог касаційної скарги посилався на те, що суд апеляційної інстанції під час ухвалення оскарженого судового рішення не взяв до уваги висновок, викладений у рішенні Верховного Суду від 14 вересня 2020 року у справі № 560/2120/20, яке залишене без змін постановою Великої Палати Верховного Суду від 20 січня 2021 року.

В обґрунтування клопотання про закриття касаційного провадження у цій справі позивач зазначив, що особою, яка подала касаційну скаргу, не доведено наявності обставин для перегляду рішень судів першої та апеляційної інстанцій у справі, а саме, висновки Верховного Суду щодо застосування норм права, на які послався скаржник у касаційній скарзі, стосуються правовідносин, які не є подібними.

Перевіряючи доводи, наведені у клопотанні про закриття касаційного провадження, Верховний Суд виходив з того, що у справі № 560/2120/20 спір стосувався права особи на перерахунок пенсії колишнім працівникам органів прокуратури на підставі довідки у зв'язку зі зміною в оплаті праці працюючим працівникам прокуратури. У справі, що переглядається у касаційному порядку, позивач не оспорує таке право, а просив здійснити вже перерахунок у розмірі 90 відсотків від суми місячної заробітної плати, зазначеної у довідці, без обмеження її максимальним розміром. Підставою для звернення з вказаним позовом було ухвалення Конституційним Судом України рішення №7-п(II)/2019 від 13 грудня 2019 року, яким визнано таким, що не відповідає Конституції України (є неконституційним), положення частини двадцятої статті 86 Закону України «Про прокуратуру» №1697-VII, згідно з якими умови та порядок перерахунку призначених пенсій працівникам прокуратури визначаються Кабінетом Міністрів України.

У свою чергу, за результатом розгляду справи № 560/2120/20 Касаційний адміністративний суд, з яким погодилася Велика Палата Верховного Суду, дійшов висновку про те, що з 13 грудня 2019 року особи, яким пенсії призначені відповідно до Закону України «Про прокуратуру» № 1789-XII або Закону України «Про прокуратуру» № 1697-VII мають право на перерахунок пенсії у зв'язку з підвищенням заробітної плати прокурорським працівникам (зокрема на підставі постанови Кабінету Міністрів України від 30 серпня 2017 року №657); такі пенсії перераховуються з 13 грудня 2019 року.

З аналізу наведених судових рішень колегія суддів встановила, що Верховним Судом у справі № 560/2120/20 не було зроблено жодних правових висновків стосовно застосування норм права, якими врегульовано питання перерахунку пенсій з обмеженням її граничного (максимального) розміру.

Натомість у справі, яка розглядається, предметом спору є відносини, пов'язані із прийняттям пенсійним органом рішення щодо застосування обмежень максимального (граничного) розміру під час перерахунку та виплати пенсії, призначеної на підставі статті 50-1 Закону України «Про прокуратуру» №1786-XII за вислугу років, з 1 листопада 2020 року. Також, у цій справі судами було встановлено та не заперечується сторонами, що відповідачем з 1 квітня 2020 року вже проведено перерахунок пенсії за вислугу років.

З огляду на вищезазначене, Верховний Суд дійшов висновку про те, що предмети спору, підстави позову, зміст позовних вимог і встановлені судом фактичні обставини у справі № 240/20277/20 та справі № 560/2120/20 не є подібними, що виключає можливість касаційного перегляду оскаржуваних рішення суду першої інстанції та постанови суду апеляційної інстанції з підстави та у випадку, передбачених пунктом 1 частини четвертої статті 328 КАС України, а тому касаційне провадження слід закрити відповідно до пункту 5 частини першої статті 339 КАС України¹.

Встановлення протягом 2017-2020 років нових процесуальних обмежень у касаційному провадженні на практиці зумовило виникнення деяких проблемних питань.

¹ Ухвала Верховного Суду від 22 жовтня 2021 року у справі № 240/20277/20 (адміністративне провадження № К/9901/20366/21). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/100529440>.

Приміром, О. Ткаченко зазначає, що одним із процесуальних нововведень 2017 року стало запровадження інституту малозначних (незначної складності) справ. Проте застосування цього критерію як касаційного фільтра призводить до свавільного його тлумачення і, як наслідок, до відмови в доступі до правосуддя¹.

Крім цього, деякі науковці звертають увагу, що внесення змін до статей, що регулюють межі перегляду судом касаційної інстанції, істотним чином обмежує принцип «*jura novit curia*» («суд знає закони»). Він полягає в тому, що суд зобов'язаний застосувати норму матеріального права, яка підлягає застосуванню, навіть за умови, якщо учасники справи помилились у юридичній кваліфікації².

Як зазначив І. Міщенко, «фільтри» були прийняті без широкого обговорення як на рівні експертів, науковців та адвокатів, так і без системного залучення суддів Верховного Суду. «Закон 460-IX був прийнятий 15 січня 2020 року, а набрав чинності вже 8 лютого, тобто менше ніж через місяць, що аж ніяк не сприяло якості касаційного перегляду. Відсутність обговорення або перехідного періоду, за який як учасники процесу, так і судді касаційної інстанції могли б опрацювати зазначені зміни, підготуватися до них, досягнути їхню мету та певну філософію, вплинула на господарський процес негативно. Запровадження «фільтрів» замість досягнення стабільності та єдності судової практики призвело до того, що Верховний Суд часто розглядає спір, який не розглядали суди ані першої, ані апеляційної інстанції, оскільки наведення касатором цілої низки судової практики вимагає аналізу цієї практики та її релевантності спору, хоча суди вказану практику не аналізували й не застосовували. Під великим питанням перебувають межі розгляду касаційних скарг з огляду на суперечливі та вкрай невдалі з точки зору юридичної техніки формулювання «фільтрів»³.

¹ Ткаченко О. Безмежна малозначність. *Закон і бізнес*. 2020. № 38 (1492). URL: https://zib.com.ua/ua/print/144554-kcs_umozhiviv_formalni_vidmovi_v_oskarzhenni_dlya_zmenshenn.html.

² Гвоздецький А. У новій процесуальній реальності може не залишитися місця для касаційного перегляду справи у звичному розумінні. *Закон і бізнес*. 2020. № 7 (11461). URL: https://zib.com.ua/ua/141571-u_noviy_procesualniy_realnosti_mozhe_ne_zalishitsya_miscya_.html.

³ Міщенко І.С. У Верховному Суді розповіли про практику застосування касаційних фільтрів у господарському процесі. URL: <https://sud.ua/ru/news/sudebnaya-praktika/193985-u-verkhovnomu-sudi-rozpovili-pro-praktiku-zastosuvannya-kasatsiynikh-filtriv-u-gospodarskomu-protsesi>.

Певні критичні зауваження щодо ефективності «процесуальних фільтрів» висловлює Д. Луспенник та переконує, що конституційні та конвенційні гарантії доступу до правосуддя є вищими за будь-який процесуальний кодекс, разом з тим, на сьогодні процесуальне законодавство суттєво обмежує ВС у відкритті касаційного провадження. Оскільки відповідні положення закону вписані неякісно, судді змушені шукати баланс між правом на доступ до правосуддя та касаційними фільтрами¹.

Протилежної думку дотримується О. Банасько, який вважає, що законодавець, зменшуючи кількість процесуальних документів, які спрямовуються до суду касаційної інстанції, мав на меті пришвидшити розгляд справ і, відповідно, зменшити витрати сторін².

Однією з практичних проблем, що можуть виникнути під час прийняття Верховним Судом рішення про відкриття або відмову у відкритті касаційного провадження, є співвідношення необхідності дотримання процесуальних обмежень у відкритті провадження та одночасного виконання завдання щодо забезпечення сталості та єдності судової практики.

Ця проблема виникає, зокрема, у зв'язку з тим, що фактично процесуальне законодавство містить нечіткі положення. На це звертає увагу Д. Луспенник, зазначаючи, що, з одного боку, КАС України та Закон України «Про судоустрій і статус суддів» зобов'язує Верховний Суд забезпечити єдність судової практики, а з іншого – зазначені законодавчі акти забороняють Верховному Суду у певних випадках відкривати касаційне провадження³.

Означена проблема також посилюється тим, що різність судової практики в адміністративному судочинстві є непоодиноким.

¹ Луспенник Д.Д. Судді КЦС потерпають через нові касаційні фільтри, а також окремі думки колег. URL: <https://zib.com.ua/ua/print/146848.html>.

² Банасько О. Питання розширення переліку судових рішень, які можна оскаржити до ВС, є дискусійним. URL: <https://borgexpert.com/stiahnennia-borhiv/sudova-praktyka/pytannia-rozshyrennia-pereliku-sudovykh-rishen-iaki-mozhna-oskarzhyty-do-vs-ie-dyskusijnym-oleksandr-banasko?fbclid=IwAROWFRDhIU7-8HsFyxXWTHHFuk1SAWR06WPZmGWlp6IH603BezO802iDBY>.

³ Луспенник Д.Д. Касаційні фільтри у цивільних справах: проблемні питання судового правотлумачення та правозастосування. *Судово-юридична газета*. 2020. URL: <https://sud.ua/ru/news/blog/171319-kasatsiyne-filtri-u-tsilivnikh-spravakh-problemni-pitannya-sudovogo-pravotlumachennya-ta-pravozastosuvannya>.

Зокрема, як справедливо зауважує з цього приводу М. О. Борисевич, про ефективність судової системи в контексті обмеження права на касаційне оскарження мала б свідчити позитивна статистика правильного застосування адміністративними судами апеляційної інстанції норм матеріального та процесуального права, однак в реальності статистика свідчить про інше¹.

Отже, виникає певна суперечність між застосуванням «процесуальних фільтрів» та необхідністю виконання Верховним Судом завдання щодо забезпечення сталості та єдності судової практики. Така суперечність має вирішуватися у кожному конкретному випадку, виходячи із доводів касаційної скарги, однак також слід враховувати те значення, яке має сталість та єдність судової практики для утвердження верховенства права у державі, а також враховуватися питання суспільних (публічних) інтересів.

До ознак суспільного (публічного) інтересу можна віднести те, що він: 1) безпосередньо пов'язаний із моральністю та моральними засадами; 2) може та повинен збігатися із загальнодержавними інтересами й/або охоплювати локальні інтереси певної територіальної громади або соціальної групи; 3) відображає прагнення всього суспільства загалом або його переважної частини; максимально відтворює (відстоює) інтереси всіх соціальних груп для досягнення в суспільстві справедливості як найвищого блага; 4) може мати національний (охоплює такі найважливіші сфери, як збереження державного суверенітету, територіальної цілісності держави, благоустрій населених пунктів, надрокористування, захист довкілля, безпека громадян, доступ до публічної інформації, охорона об'єктів культурної спадщини тощо) або міжнародний характер (охоплює переважно такі питання, як забезпечення екологічної безпеки та вирішення глобальних екологічних проблем, охорона здоров'я, зокрема протидія поширенню епідемій, подолання бідності у світі тощо); 5) визначається у кожному конкретному випадку з урахуванням усіх особливостей ситуації, однак такий інтерес завжди пов'язаний із необхідністю гарантування безпеки людей у всіх її вимірах, зокрема збереження життя та здоров'я людини, а також збереження державних і міждержавних утворень, які покликані

¹ Борисевич М. О. «Процесуальні фільтри» у целерантних справах в адміністративному судочинстві України. *Young Scientist*. 2019. № 1 (65). С.157-160.

забезпечувати ці гарантії, використовуючи відповідні цивілізаційні юридичні й інші механізми^{1 2}.

Забезпечення сталості та єдності судової практики є реалізацією принципу правової визначеності, що є одним із фундаментальних аспектів верховенства права та гарантує розумну передбачуваність судового рішення^{3 4}. Крім того, саме така діяльність Верховного Суду забезпечує дотримання принципу рівності всіх громадян перед законом, який втілюється шляхом однакового застосування судом тієї самої норми закону в однакових справах щодо різних осіб^{5 6}.

Як зазначає В. Князев, на важливість забезпечення єдності судової практики як основної функції Верховного Суду вказує факт утворення та функціонування в структурі останнього, за прикладом деяких європейських держав, Великої Палати Верховного Суду⁷.

У Звіті на тему «Забезпечення більшої єдності практики в Україні», підготовленому у межах реалізації проєкту Європейської комісії «Підтримка реформ у сфері юстиції в Україні», зазначається, що застосування доктрини обов'язкового або переконливого прецеденту доводить, що застосування закону є не просто

¹ Берназюк Я.О. Ознаки та зміст суспільного (публічного) інтересу, його співвідношення з державними інтересами. *Право і суспільство*. 2021. № 6. С. 146-153. URL: http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2021/6_2021/21.pdf.

² Берназюк Я.О. Критерії дотримання балансу суспільних (публічних) та приватних інтересів у національній судовій практиці. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О.Дідоренка*. 2021. № 4 (96). С. 22-35. URL: <https://journal.lduvs.lg.ua/index.php/journal/article/view/1429/1302>.

³ Берназюк Я.О. Легітимні очікування (reasonable expectations) як складова принципу юридичної визначеності у вітчизняній та європейській судовій практиці. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О.Дідоренка*. 2021. № 2 (94). С. 13-28. URL: <https://journal.lduvs.lg.ua/index.php/journal/article/view/1359/1236>.

⁴ Берназюк Я.О. Строк звернення до суду як елемент принципу правової визначеності, практика ЄСПЛ. URL: <https://sud.ua/ru/news/blog/124382-strok-zvernennya-do-sudu-yak-element-printsipu-pravovoyi-viznachenosti-praktika-yespl>.

⁵ Берназюк Я.О. Принцип рівності сторін у сучасній доктрині податкового права (на прикладі розгляду публічно-правових спорів). *Право України*. 2020. № 4. С. 57-71. URL: https://pravoua.com.ua/ua/store/pravoukr/pravo_2020_4/.

⁶ Берназюк Я.О. Конституційний принцип рівності та його особливості в адміністративному судочинстві. URL: <https://sud.ua/ru/news/blog/143839-konstitutsiyniy-printsip-rivnosti-ta-yogo-osoblivosti-v-administrativnomu-sudochinstvi>.

⁷ Князев В.С. Велика Палата Верховного Суду: ліквідувати не можна залишити. *Судово-юридична газета*. 2020. URL: <https://sud.ua/ru/news/blog/181907-velika-palata-verkhovnogo-sudu-likviduvati-ne-mozhna-zalishiti>.

механічним процесом, заснованим на аристотелівському силогізмі, але включає в себе творчі та дискурсивні елементи. Якщо суд не проявляє поваги до своїх власних рішень, то навряд чи можна очікувати, що до них будуть ставитися з більшою повагою суб'єкти владних повноважень, щодо яких ці рішення були винесені. Крім того, у Звіті вказується, що єдність судової практики: 1) сприяє зменшенню побоювань у корупції; 2) зумовлює подолання «анархії» у процедурі винесення судових рішень; 3) привносить деперсоніфікацію та нейтралітет, а отже, більшу наочність принципу неупередженості, що, зокрема, означає, що суддя не може притягатися до відповідальності за винесене рішення, якщо воно ґрунтується на попередньо винесеному рішенні; 4) підвищує прозорість судової системи; 5) привносить рівність та прогнозованість, яка, у свою чергу, переконає людей покладатися на правову систему та посилює упевненість громадськості у фундаментальній компетентності судової влади¹.

Таким чином, з огляду на фундаментальне (найважливіше, принципове) значення виконання функції щодо забезпечення сталості та єдності судової практики, суд касаційної інстанції не може відмовити у відкритті провадження, якщо виникає потреба у перегляді судового рішення з метою формування сталої судової практики (коли відсутня відповідна практика Верховного Суду) або забезпечення єдності судової практики (коли сформована практика Верховного Суду не враховується або наявна різна практика Верховного Суду).

Тобто сталість (стабільність, незмінність, передбачуваність, визначеність) це вироблення нової правової позиції (висновку) у нових спорах або правовідносинах (створення орієнтиру для правозастосування та правосуддя), а єдність (висока якість, точність, непорушність, довіра до судової практики) – це захист стабільності або неминуча реакція на зазіхання на сталість). Виконання функції забезпечення єдності судової практики відбувається у двох напрямках: вертикальному (незастосування судами першої та/або апеляційної інстанції правових позицій

¹ Забезпечення більшої єдності практики в Україні: Звіт, підготовлений експертами: Доктор Рімвідас Норкус, Голова Верховного Суду Литви та Доктор Аурімас Браздейкіс, Радник Голови Верховного Суду Литви 30 травня 2016 р. у межах реалізації проекту Європейської комісії «Підтримка реформ у сфері юстиції в Україні. Вільнюс, 2016. 53 с.

(висновків) Верховного Суду) та горизонтальному (виявлення різних правових позицій (висновків) Верховного Суду).

Таких поглядів дотримується і А. Калараш, який доводить, що для того щоб забезпечити баланс між захистом прав та інтересів громадян і ефективною роботою ВС, суддям варто уникати формалізму. Зокрема, коли вирішується питання про відкриття касаційного провадження. У більшості випадків суддя розуміє з тексту скарги, коли її подано на рішення, що справді є незаконним або необґрунтованим, а коли – з метою зупинення виконання рішення чи повторного перегляду¹.

В обґрунтування цієї думки слід зазначити таке.

Відповідно до ч. 3 ст. 341 КАС України суд не обмежений доводами та вимогами касаційної скарги, якщо під час розгляду справи буде виявлено необхідність врахування висновку щодо застосування норм права, викладеного у постанові Верховного Суду після подання касаційної скарги².

Таким чином, використовуючи наявні процесуальні механізми, Верховний Суд має можливість реагувати на випадки винесення судами рішень, які не відповідають принципу єдності судової практики.

Водночас, як слушно зазначає з цього приводу Д. Луспенник, завданням Верховного Суду має бути не лише формування єдиної судової практики застосування законодавства, а й забезпечення єдності національного права та однакового застосування законів усіма судами³.

Деякі науковці обґрунтовують, що ознаками фактичного забезпечення сталості та єдності судової практики є: 1) узгодженість у застосуванні норм права судами під час вирішення судових справ; 2) послідовність у застосуванні норм

¹ Калараш А.А. Без касаційних фільтрів не може бути належного правосуддя, до якого ми прагнемо, – оперативного та якісного. URL: <https://pravo.ua/andrii-kalarash-suddia-ktss-vs-bez-kasatsiinykh-filtriv-ne-mozhe-buty-nalezhnogo-pravosuddia-do-iakoho-my-prahnero-operatyvnoho-ta-iakisnoho/>.

² Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України від 06.07.2005 № 2747-IV в ред. Закону від 03.10.2017 № 2147-VIII. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2747-15>.

³ Луспенник Д.Д. Завдання Верховного Суду як суду касаційної інстанції. *Судово-юридична газета*. 2018. URL: <https://sud.ua/ru/news/sud-info/130875-zavdannya-verkhovnogo-sudu-yak-sudu-kasatsiynoyi-instantsiyi>.

права; 3) однаковість у вирішенні подібних судових справ; 4) високий рівень довіри та поваги судів нижчої інстанції до судів вищої інстанції, особливо Верховного Суду, які формують судову практику; 5) незначна кількість оскаржених рішень до вищестоящих інстанцій через неоднакове застосування норм матеріального або процесуального права; 6) високий рівень довіри населення до судової влади, особливо до Верховного Суду¹.

Також можна додати, ще необхідність оперативного виявлення причин появи різної судової практики та вироблення і застосування механізмів відповідного реагування на ці першопричини (неусунення причин або невчасне усунення завжди мають негативні наслідки для судової системи в цілому).

Важливо також врахувати позиції Конституційного Суду України щодо касаційного перегляду судових рішень, яка відображена, зокрема, у пункті 2.2. мотивувальної частини Рішення (у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини другої статті 171-2 КАС України) від 8 квітня 2015 року № 3-рп/2015² та в цілому залишається актуальною і на сьогодні (таке застереження буде правильним з огляду на нову редакцію статті 129 Конституції України):

1. Верховна Рада України, визначаючи законом судоустрій та судочинство, повинна встановлювати такий обсяг права учасників судового провадження на інстанційне оскарження рішення місцевого суду, який би забезпечував ефективний судовий захист. Обмеження доступу до апеляційної чи касаційної інстанцій можливе лише у виняткових випадках з обов'язковим дотриманням конституційних норм і принципів. Встановлюючи обмеження права на апеляційне та касаційне оскарження судових рішень, законодавець повинен керуватися такою складовою принципу верховенства права, як пропорційність³. За правовою

¹ Деменчук М.О. Роль Верховного Суду у забезпеченні єдності судової практики в Україні: автореф. канд. юрид. наук: 12.00.10 – судоустрій; прокуратура та адвокатура. Одеса, 2018. 25 с.

² Рішення Конституційного Суду України від 8 квітня 2015 року № 3-рп/2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-15#Text>.

³ Берназюк Я.О. Конституційний принцип рівності та його особливості в адміністративному судочинстві. URL: <https://sud.ua/ru/news/blog/143839-konstitutsiyniy-princip-rivnosti-ta-yogo-osoblivosti-v-administrativnomu-sudochinstvi>

позицією Конституційного Суду України обмеження прав і свобод людини і громадянина є допустимим виключно за умови, що таке обмеження є домірним (пропорційним) та суспільно необхідним (абзац шостий підпункту 3.3 пункту 3 мотивувальної частини Рішення від 19 жовтня 2009 року № 26-рп/2009).

2. Згідно з Конституцією України допускається можливість обмеження права на апеляційне та касаційне оскарження рішення суду (пункт 8 частини третьої статті 129), однак воно не може бути свавільним та несправедливим; таке обмеження має встановлюватися виключно Конституцією та законами України; переслідувати легітимну мету; бути обумовленим суспільною необхідністю досягнення цієї мети, пропорційним та обґрунтованим; у разі обмеження права на оскарження судових рішень законодавець зобов'язаний запровадити таке правове регулювання, яке дасть можливість оптимально досягти легітимної мети з мінімальним втручанням у реалізацію права на судовий захист і не порушувати сутнісний зміст такого права.

На один з недоліків процесуального закону звернула увагу Н. Сакара, яка вважає важливим питання про те, в якій інстанції суд може визнати справу малозначною через її незначну складність, оскільки ЦПК безпосередньо не унормовує це питання. Лише зі змісту п.п. «Г» п. 2 ч. 3 ст.389 ЦПК випливає, що це має робити суд першої інстанції (касаційне оскарження можливе, якщо суд першої інстанції відніс справу до категорії малозначних помилково). Про це говорить і практика ЄСПЛ, який зазначив, що з метою уникнення «непередбачуваності обмеження права на доступ до суду» справа повинна визнаватися малозначною в ухвалі про відкриття провадження. У таких випадках може йтися лише про застосування касаційних фільтрів, запроваджених законодавцем: це й обмеження за ціною позову, і категорії справ, що віднесені до малозначних прямою вказівкою закону. Якщо особа вважає, що її справа має виняткове, фундаментальне значення або наявні інші обставини для її касаційного перегляду, то ВС завжди звертає увагу, яким чином особа обґрунтувала необхідність відкриття касаційного провадження¹.

З цього приводу також мотивованою є думка Д. Луспеника про те, що гарантоване Конституцією України право на судовий

¹ Сакара Н. Жінка переконала касаційну інстанцію, що справа про заочне розлучення не є малозначною. URL: <https://zib.com.ua/ua/print/149695.html>.

захист має на увазі створення державою необхідних умов для ефективного і справедливого розгляду справи саме в суді першої інстанції, де підлягають вирішенню всі суттєві для визначення прав і обов'язків сторін питання. Допущені судом першої інстанції помилки повинні усуватися судом другої (апеляційної) інстанції в процедурах, найбільш наближених до провадження в суді першої інстанції. Право на справедливий судовий розгляд у розумні строки незалежним і неупередженим судом має на увазі остаточність і стабільність судових актів, а також їх виконання: саме цим обумовлено перенесення основного тягаря перегляду рішень суду першої інстанції в ординарну (звичайну) судову інстанцію – апеляційну; касаційний перегляд судових рішень, що набрали законної сили, як додатковий спосіб забезпечення правосудності судових рішень, має на увазі можливість його використання лише у випадку, коли заінтересованою особою були вичерпані всі звичайні (ординарні) способи оскарження судового рішення до набрання ним законної сили¹.

Як зазначає М. Понзель в аспекті доцільності обмеження касаційного перегляду справ, важливо враховувати положення п. 32 Копенгагенської декларації, схваленої 12–13 квітня 2018 року в Комітеті міністрів Ради Європи, згідно з яким схвалюється суворе та послідовне застосування критеріїв стосовно прийнятності заяви у судовому процесі та в повному обсязі використання можливості оголосити заяву неприйнятною, якщо заявники не постраждали від значної шкоди; а також позицію Європейського суду з прав людини, згідно з якою умови прийнятності касаційної скарги, відповідно до норм законодавства, можуть бути суворішими, ніж для звичайної заяви; зважаючи на особливий конституційно-правовий статус суду касаційної інстанції, процесуальні процедури в суді касаційної інстанції можуть бути більш формальними, особливо якщо провадження у справах здійснюється судом після їх розгляду судом апеляційної інстанції².

¹ Луспенник Д.Д. Касаційні фільтри у цивільних справах: проблемні питання судового правотлумачення та правозастосування. *Судово-юридична газета*. 2020. URL: <https://sud.ua/ru/news/blog/171319-kasatsiyni-filtri-u-tsilivnikh-spravakh-problemni-pitannya-sudovogo-pravotlumachennya-ta-pravozastosuvannya>.

² Понзель М.Г. Верховний Суд як суд права переглядає рішення, що мають найважливіше (принципове) значення для суспільства та держави. Юридичний інтернет-ресурс «Протокол». 2018. URL: https://protocol.ua/ua/verhovniy_sud_

Верховний Суд, вирішуючи питання про відкриття або відмову у відкритті касаційного провадження, враховує позицію Європейського Суду з прав людини, згідно з якою право на суд, одним з аспектів якого є право доступу до суду, не є абсолютним і може підлягати дозволенним за змістом обмеженням, зокрема щодо умов прийнятності скарг; такі обмеження не можуть зашкоджувати самій суті права доступу до суду, мають переслідувати легітимну мету, а також має бути обґрунтована пропорційність між застосованими засобами та поставленою метою (пункт 36 рішення у справі «Golder v. the United Kingdom» № 4451/70, пункт 57 рішення у справі «Ashingdane v. the United Kingdom» № 8225/78, пункт 37 рішення у справі «Guerin v. France» № 25201/94, пункт 96 рішення у справі «Krombach v. France» № 29731/96, пункти 53, 55 рішення у справі «Воловік проти України» № 15123/03, пункт 27 рішення у справі «Пелевін проти України» № 24402/02, пункт 33 рішення у справі «Перетяка та Шереметьєв проти України» № 45783/05, ухвала щодо прийнятності заяви № 32671/02 у справі «Скорик проти України»); такі обмеження дозволяються опосередковано, оскільки право на доступ до суду за своєю природою потребує регулювання державою, що може змінюватися відповідно до потреб і ресурсів суспільства; держава вправі встановлювати правила судової процедури, в тому числі й процесуальні заборони й обмеження, зміст яких полягає в запобіганні безладного руху у судовому процесі (рішення у справах «Osman v. The United Kingdom» № 23452/94 та «Kreuz v. Poland» № 28249/95); умови прийнятності касаційної скарги, відповідно до норм законодавства, можуть бути суворішими, ніж для звичайної заяви; зважаючи на особливий статус суду касаційної інстанції, процесуальні процедури у суді касаційної інстанції можуть бути більш формальними, особливо, якщо провадження у справах здійснюється судом після їх розгляду судом апеляційної інстанції (пункт 48 рішення у справі «Levages Prestations Services v. France» № 21920/93 та рішення у справі «Brualla Gomez de la Torre v. Spain» № 26737/95).

Верховний Суд також враховує положення, що містяться в Рекомендаціях № R (95) 5 Комітету Міністрів Ради Європи від 07 лютого 1995 року, згідно з якими державам-членам рекомендовано

yak_sud_prava_pereglyadae_rishennya_shcho_mayut_nayvaglivishe_(printsipove)_znachennya_dlya_suspilstva_ta_derzaviv/.

вживати заходи щодо визначення кола питань, які виключаються з права на апеляцію та касацію, щодо попередження будь-яких зловживань системою оскарження; скарги до суду третьої інстанції мають передусім подаватися щодо тих справ, які заслуговують на третій судовий розгляд, наприклад, справ, які розвиватимуть право або сприятимуть однаковому тлумаченню закону; вони також можуть бути обмежені скаргами у тих справах, де питання права мають значення для широкого загалу (частина «с» статті 7 Рекомендацій). Також Верховний Суд враховує позицію Європейського суду з прав людини, висловлену у рішенні «Zubac v. Croatia» [GC] від 05 квітня 2018 року (№ 40160/12), згідно з яким визнано відсутність порушення судом касаційної інстанції пункту 1 статті 6 Конвенції під час визнання касаційної скарги неприйнятною *ratione valoris* та відмови у перегляді рішень судів першої та апеляційної інстанції у справі. Суд, зокрема виходив з такого: застосування передбаченого законодавством порогу *ratione valoris* для подання скарг до Верховного Суду є правомірною та обґрунтованою процесуальною вимогою, враховуючи саму суть повноважень Верховного Суду щодо розгляду лише справ відповідного рівня значущості; Суд враховував обсяг, в якому справу було розглянуто в судах нижчої інстанції, наявність чи відсутність питань, пов'язаних зі справедливістю судового розгляду, проведеного в судах нижчої інстанції, а також характер повноважень суду, що розглядається; застосовуючи встановлені законодавством обмеження *ratione valoris* доступу до судів вищої інстанції, Суд повинен у різній мірі враховувати деякі додаткові фактори, зокрема, передбачуваність обмеження та чи можна стверджувати, що ці обмеження пов'язані з «надмірним формалізмом»; саме національний Верховний Суд, якщо цього вимагає національне законодавство, повинен оцінювати те, чи досягнуто передбачений законодавством поріг *ratione valoris* для подання скарги саме до цього суду; узгоджена національна судова практика та послідовне застосування цієї практики, як правило, задовольняють критерій передбачуваності стосовно обмеження доступу до суду вищої інстанції; Суд наголошує на цінності та важливості дотримання формалізованих норм процесу, за допомогою яких сторони забезпечують вирішення спору, оскільки завдяки цьому може, зокрема, забезпечуватися рівність сторін, запобігання свавілля, забезпечуватися ефективно вирішення

спору та розгляд справи судом упродовж розумного строку, а також забезпечуватися юридична визначеність та повага до суду (п.п. 83-88, 96).

Як зазначив Європейський Суд з прав людини у рішенні у справі «Науменко проти України» (заява № 41984/98, пункту 52), правова певність (визначеність) передбачає дотримання принципу *res judicata*, тобто принципу остаточності рішення, недопустимості повторного розгляду вже раз вирішеної справи; цей принцип наполягає на тому, що жодна сторона не має права домагатися перегляду кінцевого і обов'язкового рішення тільки з метою нового слухання і вирішення справи; повноваження судів вищої ланки переглядати рішення повинні використовуватися для виправлення судових помилок, помилок у здійсненні правосуддя, а не заміни рішень; перегляд в порядку нагляду не може розглядатися як прихована апеляція, і сама можливість двох поглядів на один предмет не є підставою для повторного розгляду; відхилення від цього принципу можливе тільки, коли воно спричинене незалежними і непереборними обставинами. Такий підхід повною мірою відповідає принципу субсидіарності (*the principle of subsidiarity*), який гарантує вирішення питання на тому рівні, який є достатнім з огляду на складність такого питання¹.

Відповідно до ч. 1 ст. 328 КАС України, оскарження в касаційному порядку рішення суду першої інстанції допускається лише після апеляційного перегляду справи.

Взагалі аналіз положень КАС України дозволяє виділити низку загальних «процесуальних фільтрів», які спрямовані на попередження перевантаження судової системи:

1) наявність передбачених законом справ, що не підлягають розгляду в судах²;

2) обов'язок сторони сплатити судовий збір (за винятком випадків наявності встановлених законом пільг) та, за наявності підстав, компенсувати судові витрати іншої сторони, у тому числі, витрати на професійну правничу допомогу;

¹ Ухвала Верховного Суду від 27 квітня 2020 року у справі № 160/7623/19 (адміністративне провадження № К/9901/10925/20). URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/88960023>.

² Берназюк Я.О. Про позови, які не підлягають судовому розгляду. URL: <https://sud.ua/ru/news/blog/140426-pro-pozovi-yaki-ne-pidlyagayut-sudovomu-rozglyadu>.

3) обов'язок учасників справи дотримуватися строків звернення до суду та вчинення певних процесуальних дій^{1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12};

- ¹ Берназюк Я.О. Строк звернення до суду як елемент принципу правової визначеності, практика ЄСПЛ. URL: <https://sud.ua/ru/news/blog/124382-strok-zvernennya-do-sudu-yak-element-printsipu-pravovoyi-viznachenosti-praktika-yespl>.
- ² Берназюк Я.О. Особливості обчислення строків звернення до адміністративного суду для захисту соціальних прав. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2018. Серія Право. Випуск 50. Т. 2. С. 7-11. URL: <http://www.visnyk-juris.uzhnu.uz.ua/index.php/archiv?id=163>.
- ³ Берназюк Я.О. Право на доступ до судового захисту в контексті дотримання строків звернення до суду, практика ЄСПЛ. URL: <https://sud.ua/ru/news/blog/123832-pravo-na-dostup-do-sudovogo-zakhistu-v-konteksti-dotrimannya-strokov-zvernennya-do-sudu-praktika-yespl>.
- ⁴ Берназюк Я.О. Пропуск процесуального строку не повинен слугувати засобом легалізації триваючого правопорушення. URL: <https://sud.ua/ru/news/blog/125633-propusk-protseualnogo-stroku-ne-povinen-sluguvati-zasobom-legalizatsiyi-trivayuchogo-pravoporushennya>.
- ⁵ Берназюк Я.О. Види процесуальних строків у адміністративному судочинстві. URL: <https://sud.ua/ru/news/blog/128894-vidi-protseualnikh-strokov-u-administrativnomu-sudochinstvi>.
- ⁶ Берназюк Я.О. Як зберегти баланс забезпечення справедливого публічного розгляду справи та дотримання розумного строку. URL: <https://sud.ua/ru/news/blog/129577-yak-zberegti-balans-zabezpechennya-spravedlivogo-publichnogo-rozglyadu-spravi-ta-dotrimannya-rozumnogo-stroku>.
- ⁷ Берназюк Я.О. Строки в адміністративному судочинстві як фундаментальна правова категорія. URL: <https://sud.ua/ru/news/blog/130166-stroki-v-administrativnomu-sudochinstvi-yak-fundamentalna-pravova-kategoriya>.
- ⁸ Берназюк Я.О. Види строків в адміністративному судочинстві: питання теорії та практики. *Порівняльно-аналітичне право – електронне наукове фахове видання юридичного факультету ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*. 2018. № 4. С. 231-234. URL: http://pap.in.ua/4_2018/66.pdf.
- ⁹ Берназюк Я.О. Строки звернення до адміністративного суду: проблеми теорії та практики. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О.Дідоренка*. 2018. № 3. С. 135-142. URL: [http://lduvs.edu.ua/wp-content/uploads/Docs/vysnik/vlduvs-2018-3\(povn_text\).pdf](http://lduvs.edu.ua/wp-content/uploads/Docs/vysnik/vlduvs-2018-3(povn_text).pdf).
- ¹⁰ Берназюк Я.О. Онтологічні питання строків в адміністративному судочинстві. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2018. Серія Право. Випуск 53. Т. 2. С. 11-14. URL: http://www.visnyk-juris.uzhnu.uz.ua/file/No.53/part_2/4.pdf.
- ¹¹ Берназюк Я.О. Поняття «розумні строки» в адміністративному судочинстві. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О.Дідоренка*. 2018. № 4. С. 149-156. URL: [lduvs.edu.ua/wp-content/uploads/Docs/vysnik/vlduvs-2018-3\(povn_text\).pdf](http://lduvs.edu.ua/wp-content/uploads/Docs/vysnik/vlduvs-2018-3(povn_text).pdf).
- ¹² Берназюк Я.О. Конституційні гарантії судового захисту соціальних прав та можливість їх обмеження процесуальним строком. URL: <https://sud.ua/ru/news/blog/173256-konstitutsiyni-garantii-sudovogo-zakhistu-sotsialnikh-priv-ta-mozhliet-yikh-obmezheniya-protseualnim-strokom>.

4) встановлена законом заборона зловживання процесуальними правами^{1 2 3 4} тощо.

Крім того, до «касаційних процесуальних фільтрів», встановлених КАС України, додатково можна віднести:

1) обов'язковість попереднього апеляційного (другого) перегляду судового рішення перед касаційним оскарженням;

2) визначення категорій справ, що не підлягають касаційному оскарженню;

3) обов'язок заявника належним чином оформити касаційну скаргу та мотивувати наявність обґрунтованих підстав для касаційного перегляду справи, визначених процесуальним законом тощо.

Щодо останнього, то заявник повинен обґрунтувати в касаційній скарзі, в чому саме полягає фундаментальне значення конкретної справи для формування єдиної правозастосовчої практики із зазначенням новітніх, проблемних, засадничих, раніше ґрунтовно не досліджуваних питань права, відповідь касаційного суду на які мала б надати нового, уніфікованого розуміння та застосування права як для сторін спору, так і для невизначеного, але широкого кола суб'єктів правовідносин.

Водночас використання в касаційній скарзі загальних оціночних понять, на зразок, «важливе значення для формування єдиної правозастосовчої практики», «винятковість значення справи

¹ Берназюк Я.О. Поняття та особливості принципу неприпустимості зловживання процесуальними правами в адміністративному судочинстві. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2021. Серія Право. Випуск 66. С. 135-141. URL: https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2021/10/NVUzhNU_66.pdf.

² Берназюк Я.О. Поняття зловживання процесуальними правами в адміністративному судочинстві та його вплив на довіру до судової гілки влади. *Експерт: парадигми юридичних наук і державного управління expert: Paradigm of law and public administration*. 2021. № 5 (17) – жовтень. С. 23-39. URL: <https://maup.com.ua/assets/files/expert/17/2.pdf>.

³ Берназюк Я.О. Види зловживання процесуальними правами в адміністративному судочинстві: практика Верховного суду та Європейського суду з прав людини. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2021. № 4. С. 31-36. URL: https://journal-vjhr.sk/wp-content/uploads/2021/11/VJHR_4_2021.pdf.

⁴ Берназюк Я.О. Національні та міжнародні стандарти протидії зловживанню процесуальними правами під час вирішення публічно-правових спорів. *Право і суспільство*. 2021. № 5. С. 301-314. URL: http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2021/5_2021/44.pdf.

для скажника», «суспільний інтерес» тощо не можуть бути безумовною підставою для відкриття касаційного провадження, адже, виходячи із статусу Верховного Суду, вирішення питання про можливість касаційного перегляду відноситися до його дискреційних повноважень, оскільки касаційний (третій) перегляд покликаний забезпечувати сталість та єдність судової практики, а не можливість проведення «розгляду заради розгляду».

1. Конституційно-правовий статус Верховного Суду як суду права характеризується тим, що він є найвищим судом у системі судустрою України, який забезпечує сталість (тобто визначає порядок застосування норм законодавства шляхом формування правових позицій (висновків)) та єдність судової практики (тобто забезпечує перегляд рішень судів першої та апеляційної інстанцій, які не відповідають сформованим правовим позиціям (висновкам) Верховного Суду). Крім того, з метою розвитку судової практики, а також, у випадку наявності власних неузгоджених правових позицій (висновків), Верховний Суд забезпечує сталість та єдність судової практики шляхом відступу за встановленою процедурою від уже сформованих власних правових позицій (висновків).

2. Головне завдання (функція) Верховного Суду – це, у першу чергу, забезпечити сталість судової практики або сформувати у межах касаційного (третього) перегляду окремої справи, здійснивши тлумачення норм законів та інших нормативно-правових актів у розрізі певних правовідносин, обґрунтовану правову позицію (висновок) стосовно способу застосування всіма судами конкретної норми матеріального права або дотримання норми процесуального права і, таким чином, спрямувати судову практику в єдине та узгоджене правозастосування (вказати напрямок, у якому слід надалі здійснювати вибір та застосування норм права у подібних правовідносинах). Суд касаційної інстанції на прикладі конкретної справи повинен роз'яснити зміст конкретних положень акта законодавства в аспекті його розуміння та реалізації на практиці в інших справах з вказівкою на обставини, які потрібно враховувати, застосовуючи ту чи іншу правову норму.

3. Сталість (визначеність, передбачуваність, стабільність, незмінність) судової практики – це формування Верховним Судом нової правової позиції (висновку) у нових спорах або правовідносинах (створення орієнтиру для правозастосування та правосуддя), а єдність (непорушність, точність, узгодженість)

судової практики – це захист сталості або неминуча реакція суду касаційної інстанції на зазіхання на сталість судової практики, забезпечення обов'язковості правових позицій (висновків) Верховного Суду та довіри до них з боку, зокрема, учасників спору.

4. Виконання функції забезпечення єдності судової практики відбувається у двох напрямках: вертикальному (реагування на випадки незастосування судами першої та/або апеляційної інстанції правових позицій (висновків) Верховного Суду) та горизонтальному (реагування на випадки виявлення різних правових позицій (висновків) у межах Верховного Суду, що вже потребує передачі справи на розгляд палати, Об'єднаної палати або Великої Палати Верховного Суду).

5. Сформовані правові позиції (висновки) є обов'язковими як для всіх судів, у тому числі, і для самого Верховного Суду, так і для всіх відповідних органів правозастосування (суб'єктів владних повноважень), що у своїй сукупності дозволяє забезпечити практичну реалізацію положень, зокрема, статей 1, 6, 8, 19, 55 та 129 Конституції України, згідно з якими Україна є правовою державою, в якій визнається і діє принцип верховенства права; органи законодавчої, виконавчої та судової влади здійснюють свої повноваження у встановлених цією Конституцією межах і відповідно до законів України; права і свободи людини і громадянина захищаються судами, юрисдикція яких поширюється на будь-який юридичний спір.

6. Сучасний конституційний статус Верховного Суду передбачає, що він меншою мірою відповідає за дотримання принципу законності в межах конкретної справи (забезпечення сталості судової практики) як невід'ємної складової верховенства права (це завдання лежить, головним чином, на судах першої та апеляційної інстанцій), але під час касаційного перегляду, максимально дотримуючись принципів правової визначеності та легітимних очікувань (не порушуючи право особи, на користь якої було прийнято рішення суду апеляційної інстанції), фактично тлумачить (деталізує) законодавство (формує судову практику), щоб у майбутньому суди першої та апеляційної інстанцій якісніше гарантували дотримання зазначеного принципу законності у кожній справі.

7. Правова позиція (висновок) Верховного Суду в сучасному розумінні має певні ознаки судового прецеденту, а діяльність суду касаційної інстанції – ознаки судової правотворчості, оскільки мають на меті, серед іншого, забезпечити ефективність принципу законності через визначення правозастосування норм права всіма суб'єктами правовідносин (відповідно до Закону України № 1401-VIII від 02.06.2016 з п. 2 ч. 1 статті 150 Конституції України було вилучена норма про повноваження Конституційного Суду України щодо офіційного тлумачення законів України).

8. Рішення (постанови) Верховного Суду як правові інструменти забезпечують не лише формалізоване вирішення певного спору, а виступають формою врегулювання конкретного правового питання для подібних правовідносин та, відповідно, гарантують принцип правової визначеності (*res judicata*) для всіх суб'єктів права; спрямовані, головним чином, на виявлення можливих «системних помилок» у законодавстві, які зумовлюють «несталість судової практики», або – у судових рішеннях щодо застосування певних положень законодавства («неєдність судової практики») та усунення у встановленому процесуальним законом порядку цих помилок.

9. Верховний Суд повинен формувати правові позиції (висновки) та здійснювати відступ від них лише після всебічного вивчення проблеми, зокрема, врахування місця судової гілки влади в системі стримувань і противаг, а також наслідків нового правозастосування, особливо, якщо це потребує непередбачених витрат з Державного бюджету України (відповідно до ч. 2 та 3 ст. 95 Конституції України виключно законом про Державний бюджет України визначаються будь-які видатки держави на загальнооспільні потреби, розмір і цільове спрямування цих видатків; держава прагне до збалансованості бюджету України) або вчинення дії/рішення, яке не врегульовано на законодавчому або підзаконному рівні (відповідно до ст. 19 Конституції України правовий порядок в Україні ґрунтується на засадах, відповідно до яких ніхто не може бути примушений робити те, що не передбачено законодавством; органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України).

10. Оперативно сформована судова практика Верховного Суду та її безумовне врахування судами першої та апеляційної інстанцій у процесі вирішення конкретної справи, фактично, виключають необхідність виконання судом касаційної інстанції функції забезпечення єдності судової практики (виправлення помилок, допущених судами попередніх інстанцій). Зволікання у виявленні причин появи нової категорії спорів та/або різної судової практики та, відповідно, вироблення і застосування механізмів відповідного реагування на ці першопричини з боку Верховного Суду (відмова від забезпечення сталості та єдності судової практики через здійснення, у виключних випадках, касаційного перегляду судових рішень, які викликають обґрунтований сумнів у своїй законності) мають негативні наслідки для авторитету Верховного Суду та довіри до судової системи в цілому, а також до України як суб'єкта міжнародного права.

11. Верховний Суд може здійснювати касаційний перегляд будь-яких рішень судів апеляційної інстанції, за наявності обґрунтованих мотивів необхідності такого касаційного перегляду, крім випадків, коли такий перегляд прямо заборонений законом. Саме такий підхід дає змогу забезпечувати дотримання в Україні гарантованих, зокрема, статтями 2, 6 КАС України, основних засад (принципів) адміністративного судочинства, а саме верховенства права та його невід'ємного фундаментального елементу – принципу правової визначеності; досягнути вищого рівня сталості та єдності судової практики як однієї з основних форм реалізації принципу правової визначеності та гарантії розумної передбачуваності судових рішень; гарантувати дотримання принципу рівності всіх громадян перед законом і судом, який втілюється шляхом однакового застосування судом тієї самої норми закону в подібних, справах щодо різних осіб, а також є запорукою довіри громадян до судової влади.

12. З огляду на важливість значення виконання функції щодо забезпечення сталості та єдності судової практики, суд касаційної інстанції не може відмовити у відкритті провадження, якщо виникає потреба у перегляді судового рішення з метою формування сталої судової практики (коли відсутня відповідна практика Верховного Суду) або забезпечення єдності судової практики (коли сформована практики Верховного Суду не враховується або наявна різна практика Верховного Суду).

13. Межі конституційного права особи на «касаційне оскарження судового рішення у визначених законом випадках» не забороняють Верховному Суду здійснити касаційний (третій) перегляд судового рішення за наявності очевидної мети – «забезпечити сталість та єдність судової практики», а, навпаки, зобов'язує суд здійснювати у такій ситуації касаційний перегляд для гарантування сталості та єдності судової практики.

14. Касаційний (третій) перегляд об'єктивно містить в собі деякі неминучі «конфліктні моменти» у формі різних поглядів з боку позивача та відповідача в частині доцільності ще одного перегляду судового рішення, яке вже набрало законної сили та є обов'язковим для виконання: (1) вирішення спору швидко чи більш якісно; (2) надання переваги принципу правової визначеності та легітимних очікувань чи принципу законності.

15. Верховний Суд за своєю природою є судом права, а не доказів (з'ясування обставин справи), у зв'язку з чим право на подачу касаційної скарги (звернення до суду касаційної інстанції) – це допоміжна, додаткова гарантія захисту прав особи, котра звертається до суду, та екстраординарна (нетипова, нестандартна) стадія судового процесу, яка має на меті ефективно вирішення саме загальних (суспільних, публічних) проблем у правозастосуванні, ігноруючи, іноді, індивідуальні (приватні) інтереси особи, яка подає касаційну скаргу. Верховний Суд, за загальним правилом, не може відкрити касаційне провадження виключно з метою перевірки законності та обґрунтованості окремого судового рішення.

16. Для утвердження конституційно-правового статусу Верховного Суду як суду права нагальним є формування у суспільстві розуміння, що: 1) мета касаційного (третього) перегляду справи – це вирішення проблеми, яка, як правило, виходить за межі конкретної справи та відповідного одиничного приватного інтересу; 2) касаційний (третій) перегляд – це виняток, а не правило; 3) касаційний перегляд справи Верховним Судом – це, головним чином, вирішення в межах одиничної справи «виключної правової проблеми»; 4) всі справи Верховного Суду – це, фактично, «зразкові справи», тобто приклад для вирішення інших аналогічних спорів; 5) не повинно існувати такого поняття як «пріоритетність» розгляду певної категорії справ, що зумовлено поточним перевантаженням Верховного Суду, а всі прийняті цим Судом касаційні скарги повинні бути пріоритетними; 6) Верховний

Суд повинен спрямовувати свою діяльність в першу чергу на забезпечення загального (суспільного) інтересу, як інтересу, що охоплює права необмеженого кола осіб та спрямований на їх захист.

17. Кількість справ, які розглядаються Верховним Судом, безпосередньо впливає на якість виконання ним основного завдання (збільшення навантаження на суд касаційної інстанції об'єктивно зменшує якість судових рішень і, навпаки, вимога до покращення якості – потребує посилення застосування «процесуальних фільтрів»), а тому лише пошук оптимального співвідношення вимог до роботи Верховного Суду дозволить досягнути окреслених цілей.

18. До загальних «процесуальних фільтрів» слід віднести, зокрема, наявність передбачених законом спорів, що не підлягають розгляду в судах; обов'язок сторони сплатити судовий збір (за винятком випадків встановлення законом пільг) та, за наявності підстав, компенсувати судові витрати іншої сторони, у тому числі, витрати на професійну правничу допомогу; обов'язок учасників справи дотримуватися строків звернення до суду та вчинення певних процесуальних дій; встановлення законом заборони зловживання процесуальними правами. Додатково до «касаційних процесуальних фільтрів» можна віднести, серед іншого, обов'язковість попереднього апеляційного (другого) перегляду судового рішення перед касаційним оскарженням; визначення категорій справ, що не підлягають касаційному перегляду; обов'язок заявника належним чином оформити касаційну скаргу та мотивувати наявність обґрунтованих підстав для касаційного (третього) перегляду справи, визначених процесуальним законом тощо.

19. Запровадження в Україні «процесуальних фільтрів» та їх застосування під час відкриття касаційного провадження в цілому відповідає світовій практиці. Основною метою запровадження «процесуальних фільтрів» у касаційному провадженні є: 1) розумне спрощення (підвищення ефективності) судового процесу для сторін за критерієм економії часу, фінансових та інших ресурсів; 2) запобігання зловживанням правом (процедурою) касаційного оскарження судових рішень; 3) захист права особи, на користь якої винесено судове рішення, від можливої затримки у добровільному або примусовому виконанні відповідачем такого

рішення; 4) зменшення навантаження на Верховний Суд як суд касаційної інстанції та, відповідно, забезпечення підвищення якості його рішень; 5) спрямування діяльності Верховного Суду на виконання функції «суду права».

20. До ідей пов'язаних із удосконаленням виконання Верховним Судом своєї основної функції щодо забезпечення сталості та єдності судової практики, які потребують серйозної професійної та експертної дискусії, слід віднести: (1) «автоматичне» зупинення виконання судового рішення у випадку відкриття касаційного провадження з метою забезпечення дотримання принципів правової визначеності та легітимних очікувань, (2) збільшення судового збору за звернення з касаційною скаргою та (3) неповернення судового збору у випадку винесення судом ухвали про відмову у відкритті касаційного провадження. Також додаткової уваги потребує положення ч. 3 ст. 341 КАС України (суд не обмежений доводами та вимогами касаційної скарги, якщо під час розгляду справи буде виявлено необхідність врахування висновку щодо застосування норм права, викладеного у постанові Верховного Суду після подання касаційної скарги) на предмет їх узгодження з конституційними принципами рівності усіх учасників судового процесу перед законом і судом, змагальності сторін, а також принципів правової визначеності та легітимних очікувань; об'єктивної можливості Верховним Судом самостійно застосовувати всі «нові» правові позиції (висновки) тощо.